

BORIÁN ELRÉD

Faludi Ferenc kötetkompozíciója a kéziratok és a kiadások tükrében, II.

Révai Miklós első kiadása: Faludi Ferentz' költeményes Maradványi (1786)

Faludi Ferenc verseit Révai Miklós adta ki először 1786-ban, Győrött, a költő halála után hét évvel. A szakirodalom úgy véli, hogy a kötet elején található Faludi-életrajz Révai Miklós munkája.¹ A Pannonthalmi Főapátság Könyvtárában található azonban egy példány, amely a Révait anyagilag, lelkileg is mindenben támogató Paintner Mihályé volt. Az exjezsuita Paintner latin nyelvű possessori bejegyzése az eddigi egyhangú véleménnyel szemben azt bizonyítja, hogy Paintner Mihály írta a könyv előszavában a Faludi-életrajzot (*Faludi' Ferentz' élete 's munkái*): „Donum Editoris, cui Faludii Biographiam et quaedam Carmina suppeditavi. Paintner”² („a kiadó [Révai Miklós] ajándéka, akinek átadtam Faludi életrajzát és néhány költeményét”).

Szelestei N. László – Hollósy Béla és Csaplár Benedek tanulmányára hivatkozva – már korábban megjegyezte: „Paintner személyére azért is érdemes figyelni, mert Révai Miklós Faludi-kiadásának ösztönzőjéről és támogatójáról van szó. Horányi Eleknek elküldött önéletrajzában nem kevesebbet állít, mint hogy megírta a legkiválóbb magyar költő és író, Faludi Ferenc életét Révai kiadásához.”³

Az életrajzot áthatja a Faludi Ferenc iránti szeretet. A jezsuiták által átélte legnagyobb történelmi tragédiát „szélvész”-hez hasonlítja, amely után Faludi teljesen visszavonult:

Ama' szélvész után, melyly a' Szerzetet szélylyel oszlatta, Rohontzra költözködött, hol ott tisztelen, és tsendesen élődött egész holtáig, a' melyly is történt 1779 esztendőben.

* A szerző a Pannonthalmi Bencés Gimnázium tanára, az MTA BTK Irodalmi nyilvánosság a polgárosodó Nyugat-Magyarországon 1770–1820 Lendület Kutatócsoport társult kutatója. Ez a tanulmány az ItK 120(2016), 503–527. lapjain megjelent írás folytatása. – A Pannonthalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattárában öt, nagyon különböző terjedelmű Faludi-másolatot találtam. Korrigálnom kell az ötödik elnevezését. Dénesi Tamás, a főapátság levéltárának igazgatója hívta fel a figyelmemet, hogy az ágostonos rendtörténet végén található *Nádasdi Epithafium-másolat* szerint nem Paintner kézírása. Összevettem Roznák Márton kézírásával és a kötetben általam megtalált Paintner-bejegyzéssel, és igazat kellett adnom Dénesi Tamásnak. Ezért így nevezem át: *PFK F5 Roznák Márton-féle Nádasdi Ferenc Epitaphium-másolat*. Vö. BORIÁN Elréd OSB, *Faludi Ferenc költeményeinek másolatai a Pannonthalmi Főapátsági Könyvtárban és Paintner Mihály (ex)jezsuita Faludi-életrajza*, *Collectanea Sancti Martini* IV: A Pannonthalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője, 4(2016), 71–87.

1 Mezei Márta így méltatja a Révai írásának tartott életrajz jelentőségét: „A kiemelkedően jó indítás azonban Révai előszavainak köszönhető.” MEZEI Márta, *Egy fejezet Faludi utóéletéből: Kazinczy változó véleményei*, ItK, 109(2005), 401.

2 Pannonthalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattára, PFKK, 10.b.H. 14b.

3 SZELESTEI N. László, *Faludi Ferenc autográf verseskönyve Nagyszombatban*, MKSz, 115(1999), 297.

Telylyes életébenn különös volt benne az ember szeretés. Soha senki hírének s nevének nem ártott. Ha hol ember szállást hallott, onnét vagy azonnal el sietett, vagy ha el nem mehetett, nyilván adta jeleit, hogy kedve 's akaratja ellen vagy az a' féle rágalmazó beszéd.⁴

Eddig Paintnertől származik a szöveg (7–10), az előszó többi része már Révai írása (11–18): Faludi munkáiról és a kötet előkészítéséről szól. Erkölcileg lehetetlen, hogy Révai talán legnagyobb támogatója, vendéglátója, a prépost Paintner ne mondjon igazat a könyvbe írt jegyzetében, illetve Horányinak elküldött önéletrajzi levelében.⁵

Paintner hagyatékában található egy lista, amelynek elején Faludi Ferenc vallásos költeményeit sorolta fel. A sorrend megegyezik az autográf *Szombathelyi kézirat* sorrendjével. Faludi más verseinek és prózai írásainak címét is olvashatjuk ebben az iratban.⁶ Valószínű, hogy Paintner a listán szereplő versek kéziratát küldte el Révainak, aki egyik levelében hálával és alázattal köszönte meg jótevőjének a Faludi-versek kéziratát.⁷ S miközben Révai a piarista rendtársaival és elég sok emberrel nehezen jött ki, Paintner Mihály dicséretére ódát zengett klasszicista stílusú disztichonokban. Ezt a művét az őt támogató, magas rangú barátaihoz írt dicsőítő költeményeket tartalmazó latin nyelvű kötetében (*Carmina quaedam*, 1801) adta ki.⁸ A korábban megjelentetett *Latina* című (1792), elégiáit tartalmazó, jóval nagyobb terjedelmű, két könyvre osztott kötetében Mária Terézia királynőt magasztaló művet is találunk, és az egész kötetét Mária Terézia tiszteletére mondott beszéddel zárta.

Paintner hagyatékában található egy aprónyomtatvány-gyűjtemény.⁹ A 21 összekötött nyomtatvány hírességekhez írott alkalmi verseket tartalmaz. Az első a sorrendben

4 FALUDI Ferentz' Költeményes Maradványi, Egybe szedte, 's elő beszédekkel, jegyzésekkel, és szükséges oktatásokkal meg bővítve közre bocsátotta A' Magyar Költeményes Gyűjtemény' öregbedésére RÉVAI Miklós, Első kötet, Győrött, 1786, 10.

5 Paintner latin nyelvű Faludi-életrajzáról az első részben írtam.

6 PFKK, nem bencés eredetű kéziratok gyűjteménye, *MScripta Auctorum hungaricorum et hungarorum Collectio MSS. Michaelis Paintner*, 10a.E.28. (22.). Faludinak e kéziratköteg 3. sorszáma alatt található Paintnerhez írott levele. Faludi Rohoncra költözött a rend feloszlása miatt, ezért a *Szent ember* pozsonyi példányainak sorsát Paintnerre bízta. Vö. SZABÓ Flóris, *A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa – 1850 előtti kéziratok*, Bp., OSZK, 1981 (Magyarországi Egyházi Könyvtárak Kéziratkatalógusai, 2), 656. tételszám. Ez a levél megjelent a prózai művek kritikai kiadásában: FALUDI Ferenc *prózai művei*, kiad. VÖRÖS Imre, URAY Piroska, Bp., Akadémiai, 1991 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 8), II, 819. – Kiváló tanulmányában megemlíti VOGEL Zsuzsa is. Vö. VOGEL Zsuzsa, *Szerzői és kiadói kínálat a XVIII–XIX. század fordulóján Faludi Ferenc műveinek tükrében* (Kiadástörténeti vázlat), <http://www.szokoz.complit.u-szeged.hu/wp-content/uploads/2013/11/Vogel-Zsuzsa.pdf> (letöltés: 2016. 12. 9), 182.

7 Lós, [1782. május 23. után] = FEDERMAYER István, „Isten áldjon még egyszer!": Révai Miklós és Paintner Mihály levelezése 1782. április 18.–1806. március 14., szerk. NEMESNÉ MATUS Zsanett, Győr, 2011 (Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, Források, 4) 80.

8 Ioannis Nicolai RÉVAI, *Carmina quaedam*, Sopronii, 1801, 10–14. A magyar fordítást is tartalmazó, kisméretű formátumban megjelentetett modern kiadása: RÉVAI Miklós *válogatott latin versei, Válogatás a Latina és Carmina Quaedam című kötetekből*, ford., jegyz. FEDERMAYER István, Győr–Szombathely, Révai Miklós Gimnázium–Savaria University Press, 2007, 118–129.

9 PFKK 10a G. 16/1–21.

Faludi Ferenc „Maria Theresia koronás apostoli királyné asszonyunkhoz” írt *Hálaadó Posonyi ének*. [Szent István királyhoz] című költeménye. A szerzők neveit az első üres oldalon levő tartalomjegyzékből ismerhetjük. Az összeállítás sorrendje mutatja, hogy Paintner mennyire becsülte Faludit. Egy kéziratos bejegyzésből sejthetjük, hogy Poszonyban (1771) adták ki. A 12. aprónyomtatvány „Gróf Nádasdi Ferentz fő hadi vezérnek” halálára írt költemény, amelynek szerzőjét Paintner sem tudta (Bécs, 1783).¹⁰

Révai az eredeti Faludi-kéziratokat vagy a jó másolatokat komoly nehézségek árán szerezte meg. Küzdelmét érzékelhetjük a Paintnerhez 1782. júniusi 22-én keltezett leveléből, amelyben ezt olvashatjuk: „Tothnak pedig biztosan [írnom kell], mert Faludi verseinek egyik kötete sehol sincs, amit pedig állítólag megküldtek.” Ebben a levélben a Zrínyi-kötet horvát kiadását is említi: „A horvátul írt Adriai tenger Syrénáját visszaküldöm.” – Ki lehetett az a Toth, s vajon milyen Faludi-kötetet (kéziratot) küldhettek meg Révainak? Talán azt a ma már eltűnt *Szombathelyi kéziratot*, amelyről Négyesy joggal feltételezi, hogy Révai még látta?

A kéziratok felkutatásának nehézségéről a *Faludi' élete 's munkái* című előszóban ezt olvashatjuk:

Mert még addig csak egy néhányhoz is alég férhettem. Majd csak nem telylyes kedvem telt, hogy 1781 esztendőbenn Bétsbe fel mentem vala. Ott akadtam szerentsémre egy jókora papíros nyalábba. Azonnal el is tekélttem eleget tenni, és pedig mennél elébb, anynyi sok jeles óhajításoknak. De fen akadtott jó szándékom, akkor ugyan anynyiból, hogy azt olyly siető hamar végbe nem vihettem, mivel érzettem, hogy még soknak lehetek híjával. A' mint valójábann is az utánn szorgalmatos ki puhatolásim által még nyóltz Énekre találtam. Talám több is lehet még valahol el rejtve.

Paintner listájában éppen nyolc költemény címét olvashatjuk, a többi cím prózai írással. Ez a levél megerősíti azt a feltételezést, hogy Révai a vallásos versek kéziratát Paintnertől kapta, ahogy már Négyesy László vélte: „Szorgalmas kutatásaival még sikerült nyolcz darabot feltalálnia; különösen Paintner barátja járt ebben a kezére.”¹¹ Négyesy szerint a Révai-féle első kiadásból az látszik, hogy „olyan példány volt előtte, melyet ma nem bírunk, melyet azonban még a Verseghy-másolatból ismerünk. Talán azonos ez a Bécsben kezére került példánnyal, melynek tartalmát a szerkesztő egy-egy máshonnan megszerzett darabból egészítette ki.”¹²

Révai első kiadásának előszavában éppen csak célzott rá, hogy valami megakasztotta munkáját: „de fen akadtott jó szándékom”. Paintnernek viszont nyíltan megírta az

10 Ezt a költeményt ismeretlen szerző írta, tehát nem Ányos Pál dicsőítő halotti verse: *Főgenerál Gróf Nádasdy Ferenc halálakor*.

11 FALUDI Ferenc versei, kiad., jegyz. NÉGYESY László, Bp., Franklin-Társulat, 1900 (Olcsó Könyvtár), 113. – A préposttá lett exjezsuita listáján olvashatjuk a néhány kiadó által vitatott szerzőségű „S, és Z betűk alatt: Nehéz bútsút” kezdetű verset. Paintner listájának sorrendje lehet az oka, hogy a *Bútsúzó ének* Révai mindkét kiadásában *A Feszülethez* c. költemény (és a listában nem szereplő, gróf Nitzki György és Batthyáni Xaveria házasságát magasztaló vers) után következik.

12 Uo., 114.

okát (1785. május 28.): A grazi piarista rendházban való vitái miatt nem engedték, hogy a nála levő kéziratokat, könyveket magával vigye:

Faludit nem sokára közre bocsátjuk. Én a' napokbann már által is megyek Szombathelyre, hogy a' többit is hozzá szerezzem, a' minek híjával vagyok. Le írtam ugyan már azt egyszer, de Grécett vagyon: onnét pedig meg nem kaphatom. Nincs más mód benne: megínt a' kút főhöz kell mennem.¹³

Révai a *Magyar Költeményes Gyűjtemény* első darabjának szánta a Faludi-kötetet, amelynek előszavában így tudósít céljáról:

Az alatt, míg várakozom, míg készülök, ihol, immár ez egyre fel bátorodván, más többre is ki szántam magamat. Itt gerjedeztem napról napra nagyobb buzgósággal arra a' mérész Munkára, hogy, egy telylyesebb Magyar Költeményes Gyűjtemény' ki botsáttatásának eredvén, az egész Hazát mozdulóba hozzam.

Hanem most tsak magán Faludiról szölván, mint hogy épen különböző nemekre fel osztathatóknak találtam Verseit, ugyan a' szerint adom elő, két Részekre fel szakaszatva.¹⁴

Révai klasszicista gondolkodásmódja a kiindulópontja annak, hogy a kiadók egészen napjainkig Faludi verseit műfajokra („különböző nemekre”) osztva adják ki. Révai két részre osztotta a verseket: *Faludi Ferentz' énekei* és *Faludi Ferentz' pásztor énekei*, tehát *Poesis lyricára*, vagyis horatiusi értelemben carmenekre és *Poesis pastoralisra*, azaz eclogákra. A kötetben levő francia nyelvű verseket „leg végett” helyezte el. Faludinak 17 latin versét, „melyeket valószínűleg egy ma már elveszett Faludi kéziratban talált”¹⁵ kiadványa első részének végére helyezte. Ezek „a latin versek több mint százötven évig nem jelentek meg nyomtatásban”¹⁶

Az olvasókat oktató klasszicista költő-kiadó Faludi eclogái után, azoknak értelmezési háttérrel adva *A' Pásztor Költésről való Oktatást* illesztette, amely Révai (kiegészített) fordítása „Battó után” (Batteux).¹⁷ A második kötetben Faludi egyik „szomorú játékát” (*Konstantinus Porfirogenitus*), illetve a nyelvészeti érdeklődését jól kifejező *Magyar Köz*

13 Győr, 1785. máj. 28. = FEDERMAYER, i. m., 88.

14 *Faludi Ferentz' élete 's munkái*, i. m., 15.

15 KOLTAY-KASTNER Jenő, *Faludi Ferenc idegen nyelvű versei és jegyzetei*, FilKözl, 1959/1–2, 129. – Az *Omniarium* c. római jegyzetek nem voltak ismertek Révai előtt.

16 BÁTHORY Orsolya, *Faludi Ferenc ismeretlen latin nyelvű verse Batthyány József esztergomi érsekhez*, ItK, 117(2013), 203. – A tanulmány 11. jegyzetében ezt olvashatjuk: „NAGY Elemér jobbra csak versrészleteket jelentetett meg az *Omniarium*ból, melynek legújabb kiadása: FALUDI, *Prózai művei*, II, s. a. r. VÖRÖS Imre, a latin nyelvű szöveg. gond. URAY Pirokska, Bp., Akadémiai, 1991, 939–988. Az *Omniarium*ban nem szereplő két vers továbbra is csak a Révai-féle kiadásban érhető el.”

17 Hermann Zoltán tévesen Faludi fordításának véli. Hermann könyvéből megismerhetjük Charles Batteux esztétikai elveit és hatását a magyar szentimentalizmusra. Vö. HERMANN Zoltán, *A boldogtalanság iskolája: Esszék, tanulmányok az érzékenység és a romantika korának magyar irodalmáról*, Bp., Ráció, 2015, 58–60. – A 18. századi és a korábbi pásztorjátékok műfaji jegyeiről szóló, ill. a különböző értelmezések összefoglalásait a könyv 199–201. oldalán olvashatjuk.

Mondásokat, Vezeték Szókat, Jegyzéseket és a Telylyes Mondásokat adta ki.¹⁸ Azért is kerülhetett a második kötetbe a nyelvészeti gyűjtés, mert Révai főként nyelvész, nyelvtörténettel, stilisztikával, foglalkozó paptanár volt, de például a fizika is érdekelt.

A műfaji felosztás lett számára a döntő elv. Révai előfizetési felhívásában (1785) háromkötetes sorozatot hirdetett meg: az első Faludi munkáit tartalmazza, a harmadik pedig saját magáét.¹⁹ Révai latinul írt verseinek kötete Győrött jelent meg, amelyet két könyvre osztott. Az elsőben a fiatalabb korában alkotott verseit közölte (18 elégiát, 2 epigrammát, illetve – Catullust utánozva – barátját tréfásan dicsőítő két költeményt). A második részben 14 érettebb elégiáját, valamint Bajtai Antal piaristának Kalazanci Szent Józsefhez írt kiadatlan ódáját, majd a kötet végén a Mária Terézia halálakor (1780) elmondott saját beszédét nyomtatta ki.²⁰

Révai Miklós és Kazinczy Ferenc, a két nagy hatású író és tudós kiadó közötti különbséget jól mutatja, hogy Révai milyen lelkesedéssel szólt Faludi népies fordulatairól:

Nem árul el írás módja semmi idegen szó ejtést, semmi idegen köz mondást. Mind azon anyja' tejjével szopta beszédet mond: természetest, kellőt, tulajdon Magyarat. A' mire is különös szorgalommal igyekezett tekkéletesb szert tenni. Azok a' tanuk benne, kik őtet közelebből esmérték: hogy ő el szokott vólt a köz nép, és tseléd közé járogatni, tsak a' végett, hogy őket szabadabb beszédre fel bátorítván, igazabban ki tanulhassa a' tulajdonabb Magyar szó ejtésekét. A' miket észre vett, az utánn fel is szokta nagy gonddal írogatni. Egy különös Jegyző Könyve vólt, tele mind ilylen öszve gyűjtetett kintstsel.²¹

Kazinczy hatására azonban Révai is néhol „tompította” a népies kifejezésmódot, átírta köznyelvű variációra Faludi népies szóalakjait.

Faludi Ferenc értékelte az újabb generáció alkotóit, köztük Révai Miklóst, valamint a községi származású rendtársát, Rájniss Józsefet. Ugyanakkor – barokk-rokokó stílusra jellemző esztétikai nézetei miatt – ellene volt annak, hogy magyar nyelven ókori strófákban verseljen.²² A kulturális és verstani korszakváltásra jellemző, hogy Rájniss József *Faludi Ferenc*hez című versét időmértékes metrumban, disztichonban írta, és küldte el mesterének 1763-ban:²³ „Nossza tehát, indulj Faludim partjára, reményem! / Nagy magyar ő; te magyar versre fakadva köszöntsd!” Géfin megemlítésre méltónak tartotta, hogy Rájniss 1777-ben meglátogatta a rohonci magányában élő idős Faludit. A költőtárs Faludi szavaiból ismét azt vette ki, hogy „az alagyás [időmértékes] verset a magyar vershez illetlennek tartja”.²⁴

18 RÉVAI, i. m., 16–17; vö. VOGEL, i. m. (5. jegyzet).

19 MEZEI Márta, *A kiadó mandátuma: Kiadói nézetek és eljárások Révától Kazinczyig*, Debrecen, Csokonai Egyetemi Kiadó, 1998 (Csokonai Könyvtár, 15), 14–15.

20 RÉVAI Miklós *válogatott...*, i. m., 6.

21 [PAINTNER], *Faludi Ferencz élete 's munkái* = RÉVAI, i. m., 12.

22 SÁRKÖZY Péter, *Faludi Ferenc*, Pozsony, Kalligram, 2005 (Magyarok Emlékezete), 246–248.

23 Faludi költészetében az időmértékes verselést bizonyítani akaró írásokkal (például Sik Sándoréval) nem tudok egyetérteni.

24 GÉFIN Gyula, *Faludi Ferenc 1704–1779*, Bp., Pray Rendtörténetirői Munkaközösség, 1942 (Kiadványok Jézus Társasága Magyarországi Történetéhez, 15), 13–14.

A klasszicista, „deákös” verselést Ráday Gedeon kezdeményező kísérletei után három szerzetes fogadtatta el Magyarországon, két jezsuita: Baróti Szabó Dávid (1739–1819), Rájnis József (1714–1812) és Révai Miklós (1750–1807), aki piaristából lett egyházmegyes pap.

Révai Miklós forrásai és a javított, egykötetes második kiadás (1787)

Révai Miklós a „második meg jobbítottatott nyomtatás”-t 1787-ben, vagyis egy évvel később Pozsonyban adta ki.²⁵ A bírálatokra való válasznak is tekinthetjük az előszót, amelyben hangsúlyozta, hogy a Faludi-kiadás előtt a költő saját kezű írásait felkutatta, de kevesebb verset lelt, mint gondolta. Faludi kéziratos kötetét pedig összehasonlította a korábban kapott kéziratokkal. „Az az eredet írás, melyet emlegetek, szépen bé köttetve, nyöltz rétű nagyobb formábann, Méltóságos Szili János Szombathelyi Püspök Úrnál találtatik, a’ többi kéz írásokkal együtt.”²⁶ Négyesy szerint Révai a második kiadás előkészítésekor egy már elveszett, teljes Faludi-kéziratból dolgozhatott; a kitűnő filológus nézete mellett hosszasan érvel textológiai érvekkel.²⁷

A francia versek kimaradtak a második kiadásból, az ismert *Szombathelyi kéziratban* olvashatjuk őket. Nem találhatunk függelékként latin költeményeket sem. „Faludinak felylyebb elő hozatott Könyvébenn az Énekek között néhány Frantzia Verseket is talál-tam. Egyéb írásai között találtattak elég számos Deák Versek is. Az igazat meg vallva nem olyan ezekbenn Faludi, milylyen a’ Magyarbann. Még is az első kiadásbann kéntelen voltam ezeket is némelyly Jó Barátnak kívánságokra ki nyomtatni.”²⁸

Az ecloga műfaját magyarázó tanulmány szintén kimaradt a második kiadásban. Révai az eclogákat ebben a kiadásban is különválasztotta a többi verstől. Ebbe az egy kötetes, sokkal olcsóbb kiadásába azonban felvette Faludi *Konstantinus Porfirogyenitus* című szomorú játékát és a nyelvészeti szempontból érdekes gyűjtéseit.²⁹

Révai azt érzékelteti előszavában, hogy az első kiadásakor is kezében volt a *Szombathelyi kézirat*. Elégge meglepő, hogy az első kiadásában a hatodik ének címét francia nyelven írta: *A Dieu*. Ehhez Révai még jegyzetet is fűzött, amely a második kiadásban szintén olvasható: „Itt a’ Szerző a’ Fen írást maga is Frantziául tette: à *Dieu*, olvasd à *Djő*. Anynyit téssen, mint *Isten hozzád* nálunk.” A ránk maradt *Szombathelyi autográf kéziratban* azonban olaszul olvashatjuk a címet, amely után felkiáltójel áll: „*À Dio!*” Révai tehát nem az általunk *ultima manus*ként ismert *Szombathelyi kéziratot* követte.

25 FALUDI Ferentz’ *Költeményes Maradványi*, A’ Jegyző Könyvvel együtt A’ Költeményes Gyűjtemény’ öregbedésére egybe szedte, és közre bocsátotta RÉVAI Miklós, *Második meg jobbítottatott nyomtatás*, Pozsonbann, 1787.

26 Uo. „A kegyes olvasónak minden jókat kíván a’ közre bocsátó.” (Az előszó számozatlan [2] oldala.) A Harukker Józsefa bárónőnek szóló, az első kiadásétól eltérő szövegű ajánlás számozatlan két oldala még az előszó előtt található.

27 *Jegyzetek* = NÉGYESY, i. m., 103–107.

28 FALUDI 1787, i. m., *A kegyes olvasónak* írt előszónak [3] számozatlan oldala.

29 MEZEI, i. m., 51–52.

Négyesy László – Batsányi nyomán – az ellentétet úgy próbálja feloldani, hogy szerinte két *Szombathelyi autográf kézirat* volt a püspöki könyvtárban, vagyis Révai az első kiadásához az elveszett, de lényegében egy időben vagy kicsit korábban keletkezett Faludi-kéziratot vette alapul. Négyesy szerint ez teljes kötet lehetett, vagyis nem voltak benne üres oldalak.³⁰ Ez megfontolandó elgondolás, amely egyrészt érvekkel védi Révait, másrészt a valóban meglévő kézirat üres lapjaira is megpróbál magyarázatot találni. A franciául és olaszul írt cím különbsége talán a legerősebb érv mellett, hogy létezett egy másik Faludi-kézirat, amely azóta eltűnt. A harmadik ecloga szövegghiányát magyarázó Révai-jegyzet is elgondolkodtató, amely abból indul ki, hogy ez a rész nincs benne az előtte levő, eredeti Faludi kéziratban. A ránk maradt *Szombathelyi Faludi-kézirat*ban azonban teljes szöveget találunk.³¹

Joggal tételezhetünk fel egy bécsi kéziratot is, mert Révai előszavában azt írta, hogy Bécsben „akadtam szerentsémre egy jókora papíros nyalábba”. Vajon ez lehetett az első kiadás alapja?

A Révai által ismert kéziratokkal kapcsolatban következő kérdések merülnek fel: Hová kerülhettek a grazi piarista rendházból a kéziratok? Talán köztük voltak – a Négyesy által feltételezett – eredeti Faludi-kéziratok is, amelyeket Révai Szombathelyről vagy Bécsből vihetett el?

A „megjobbított” második kiadás harmadik éneke A' *Tavasz*, akárcsak az első kiadásban és a *Szombathelyi kézirat*ban. A harmadik és a hatodik versszak után Révai a kritikákra írt védekező jegyzetében közöl egy-egy strófát, amelyekről megtudhatjuk, hogy Faludi jobbítás végett kihagyta őket. Ezek a strófák valóban nem szerepelnek a *Szombathelyi kézirat*ban, az első kiadás bírálóinak kezében viszont olyan variáció lehetett, amely ezt a két strófát is tartalmazta.

Az első tíz költemény sorrendje megegyezik Révai mindkét kiadásában és a *Szombathelyi kézirat*ban, ha nem számítjuk, hogy a legutolsó Faludi-kéziratban üres lapok találhatóak a mindegyik kiadónál első énekként olvasható *Kísztó ének* helyén.³² A Faludi-kéziratban: *Oda provocans/Felelő ének* az első szöveg címe. Révainál a második szöveg a *Felelő ének*.³³ A Faludi-kötetben ez után egy francia nyelvű vers (*Frantzia Verse*) következik a nehezen fellelhető igaz barátságról. Ezt a francia nyelvű verset Révai az első kiadásban még közli, de csak a kötet végén, függelékként.³⁴ Ezzel teljesen elveszi az *Oda respondens* és a *Frantzia versek* egymásra *vonakozásának* értelmezési többletjelentését. A bírálatok miatt Révai a második kiadásban már egyáltalán nem közli a francia nyelvű szövegeket. Batsányi különösen értetlenkedik, hogy miért kerültek be a

30 *Jegyzetek* = NÉGYESY, i. m., 105–107.

31 Négyesy joggal feltételezi a 3. eclogához fűzött, Révai 2. kiadásában levő jegyzetből, amely szerint Tyrzis utolsó megszólalása nincs a Faludi-kéziratban, hogy „egy egészen külön kéziraatra alapította szövegét”. *Uo.*, 165.

32 Faludi természetesen rövid i-vel írta volna ezt a civódó, rokokóra jellemző verset. Toldy és Négyesy kiadásában szintén rövid i-vel, „dunántúli” módon írja.

33 Révai jegyzetében olvashatjuk, hogy egy versszakkal több van az egyik általa ismert kéziratban, szerinte ezt valaki betoldhatta „a' kézről kézre járó le íratás közben”.

34 *Deák versek* címmel latin verseket is közöl, de ezek nem lelhetők fel a *Szombathelyi Faludi-kézirat*ban.

Faludi-kéziratba a szerinte nem Faluditól származó *Franczia Versek*.³⁵ Gyárfás Tihámér szerint azonban ezek nem töltelékversek, hanem az olasz nyelvű versével együtt stílusgyakorlatokként foghatók fel.³⁶

Ha a harmadik francia szövegből indulunk ki, akkor láthatjuk, hogy a *Remete* című vers után következik, és ezt is a „remetére”, magára a szerzőre lehet vonatkoztatni, illetve mindenkire, aki magányába zárkózva próbál egy tragédiát feldolgozni. Az 1773-ban bekövetkezett feloszlás utáni újraértelmezés, új önértelmezés jeleinek tartom a francia szövegeknek bekerülését a számunkra fennmaradt *Szombathelyi Faludi-kézirat*-ban.³⁷ A francia szövegeknek egybefoglaló, semleges címén is el lehet gondolkodni. A címadás (*Franczia Versek*) a szerzői (olvasói) nézőpontra való utalás jele lehet. Az ön-, illetve olvasói reflexió a rokokó bukolikus költészetére is jellemző, így a francia nyelvű versek a műfajok közötti áthidaló funkciót is betölthetnek. Faludi színházi ismereteinek a hatását szintén felfedezhetjük az idegen nyelvű reflexiókon.

Koltay-Kastner Jenő átfogó tanulmányában megállapítja: Batsányi szerint Párizsban ismertek voltak ezek a francia versek, azonban sem a szerzőt, sem más adatot nem ad meg róluk. A tanulmánya végén a kiváló tudós arra a megállapításra jut: ezek a francia versek Faludi saját versei!

Épp a helyesírási és grammatikai hibák, miket Batsányi az általa használt másolati példányon pirossal aláhúzott és kijavított, bizonykodnak arról, hogy a Révai által közölt négy francia vers is Faludi munkája, illetve olyan Párizsban elterjedt satirikus versikék adaptálása, milyen római viszonylatban például az Aretino-sírvers volt. Ha másolatok volnának francia eredetiből, Faludi bizonyára kifogástalan helyesírással reprodukálta volna őket...³⁸

A tizenegyedik ének a Révai-féle verssorendben *A hajnal*. A második kiadásban ezt a jegyzetet olvashatjuk: „Ez az Ének nincs meg Faludi Kéz írásában. Hogy övé még is, nyilván mutatja írása módjának telylyes egyenlősége.” A tizenkettedik pedig *Nem mind vigasság a’ vigasság*, amelyről ugyanezt állítja a jegyzet. A meglevő *Szombathelyi kézirat*ban a tizenegyedik ének egy teljesen más szövegű és című vers: *Erdő*. A tizenegyedik verstől a Révai-kiadások alapvetően más sorrendben közlik Faludi verseit, mint az ismert *Szombathelyi kézirat*. A versek számozott sorrendje is Révai munkája, a Faludi-kéziratban nincs számozás.

A Faludi-kézirat reprint kiadásának bevezetőjében Dobri Márta úgy véli, hogy a még be nem másolt versek közé tartozhatnak *A hajnal* és a *Nem mind vigasság a*

35 GÉFIN Gyula, *Batsányi János és Bitnitz Lajos levelezése*, ItK, 42(1932), 78. – Batsányi szerint Révai fordításai nagyon rosszak az első kiadásban, s ez azt bizonyítja, hogy nem tudott jól franciául.

36 GYÁRFÁS Tihámér, *Faludi Ferenc élete*, ItK, 20(1910), 417.

37 Mezei Márta szerint Faludi „érdeklődési irányát demonstrálta” a francia szövegekkel. MEZEI, i. m., 53. Nem tudok egyetérteni ezzel a véleménynyel, a kötetkompozícióban való gondolkodás mélyebb értelmezést hozhat.

38 KOLTAY-KASTNER Jenő, *Faludi Ferenc idegen nyelvű versei és jegyzetei*, FilKözl, 1959/1–2, 142.

vigasság, valamint a *Búcsúzó ének*.³⁹ Megállapíthatjuk, hogy Révai Miklós átalakította a verssorok formai elrendezését, sőt az értelmüket befolyásoló központosítást is. A művek számozása, a címek átformálása, illetve a paratextusok és a helyesírás „kreatív” átformálása is a „közre botsátó” alkotása. Mezei Márta felsorolta a tudatos kiadási eltéréseket, amelyek főként a dunántúli és a Révai–Kazinczy által kedvelt északkeleti nyelvhasználatból, helyesírásból következtek. Révai a túl népiesnek talált alakokat is átírta a „fentebb” stíl jegyében. A második kiadásban ezek az eltérések csökkentek.⁴⁰

A „racionális”-nak beállított legnagyobb változás azonban az, hogy Révai a költemények sorrendjét alaposan megváltoztatta, és műfaji okból az eclogákat elkülönítette. A Faludi-kötet szerkesztésében Révainak a saját latin nyelvű versei kiadásában alkalmazott elvét ismerhetjük fel. Ezzel mindmáig meghatározta a Faludi-kiadásokat, és – az elsőség nagy érdeme mellett/miatt – súlyos veszteséget okozott és okoz a Faludi-filológiának, mert a valódi Faludi-kötet kiadását máig megakadályozta. Révai maga is megvallja, hogy az általa ismert kéziratban „más renddel még is, mint hogy először is a’ Pásztor Énekeket a’ többi Énektől meg különböztettem, és ezeket is, a’ hol bizonyosabb lehettem az esztendőről, a’ szerint rendeltem el inkább”. Révai tehát a műfaji elv mellett az időrendet is alapul vette az lírai versek kiadásának sorrendjében, nem zavarta, hogy Faludi kéziratában más sorrendet adott meg. Révai szerint csak két éneket tett hozzá az általa használt kézirathoz, Négyesy szerint ez is arra mutathat, hogy Révai egy másik *Szombathelyi kéziratot* használt [Szombathelyi Faludi-kézirat 2*], amelyben szerinte nem voltak üres oldalak.⁴¹

Faludi kötetkompozícióban gondolkodhatott (akárcsak példaképe Zrínyi Miklós), és nem műfajokban vagy verseinek tematikus kiadásában. Erre mutat, hogy *Tavas*⁴² című híres verse utolsó két sorában Corydon és Mopsus névvel találkozunk, akik főszereplői az eclogáinak.

Összevetésként újra feltesszük a kérdést: ki merné Ady Endre *Új versek* kötetét az írói szándéktól független sorrendben kiadni? (Kivéve a kritikai kiadások kronologikus elrendezését, de Faludinál annak nincs számottevő esélye.) Faludival ez történt és történik mindmáig.

39 *Forgandó Szerentse: Faludi Ferenc 1704–1779 kéziratos versesfüzete*, bev. DOBRI Mária, KOVÁCS Mihály, Szombathely, Egyházmegyei Könyvtár, 1992 (változatlan utánnomlás: 2004).

40 MEZEI, i. m., 30–31.

41 RÉVAI (1787), i. m. Az előszó [2] számozatlan oldala. Vö. *Jegyzetek* = NÉGYESY, i. m., 105.

42 Érdekes mikro-összehasonlítás: a verscímet Révai névelővel írta mindkét kiadásában, őt követte Batsányi és Toldy. Ám Faludi és Négyesy névelő nélkül írta; a költő névelő nélkül kezdi *Forgandó szerencse* c. híres költeményét is, Révai pedig névelővel mindkét kiadásban.

Batsányi János szövegkiadása (1824)

Vogel Zsuzsa így mutatja be Batsányi Faludi-szövegkiadásának hátterét:

Hosszú hallgatás után, Batsányi neve az irodalmi nyilvánosság előtt *A' Magyar Tudósokhoz*⁴³ című, a Tudományos Gyűjtemény füzetéhez mellékelte jelentés szerzőjeként jelent meg 1822-ben. Az értekezés jellegű írásában a linzi száműzött egy nagyszabású Poétai Gyűjtemény megjelentetésének tervéről tudósít, melynek első darabja Faludi Ferenc verseinek „hiba nélkül nyomtatott” kiadása lenne. [...] A Faludi verseinek sajtó alá rendezését és a – Batsányi meggyőződése szerint létező – Faludi-kéziratok beküldését szorgalmazó kijelentések a valóságos Poéta mibenlétének megfogalmazásaival, illetve a nyelvújítók, Kazinczy és köre (zabolátlan „nyelvrontók”, „az új iskolai merész és kártekonny felekezet”, „nyakra-főre haladó mondatos vitézek”) elleni támadásokkal váltakoznak.⁴⁴

A' Magyar Tudósokhoz „támadására a Mester [Kazinczy] meglegedésére és jóváhagyásával a tanítványok közül Szerényi Vilmos álnéven Szent-Miklóssy Alajos válaszolt. (Tud. Gyűjt. 1822. III. 91–94. l.)”⁴⁵ Batsányi tévedéseire hívta fel a figyelmet, majd a tervezett sorozatával kapcsolatban azon csodálkozott, hogy ha Batsányinak a magyar költészetről oly szigorú a véleménye, akkor miért dicsőíti Gyöngyösi Istvánt és Faludi Ferencet, akiknek „költeményeik között egyetlenegy darab sem taláztatik, melyre a' művészi tökéletesség, 's classicitas' bélyege reá ütve lenne, pedig csak az illetén tökéletesen bevégzett mívnek lehet igérni halhatatlanságot”.⁴⁶

Véleményem szerint három fő oka lehetett annak, hogy Batsányi újra kiadta Faludi Ferenc verseit.⁴⁷ Egyrészt inspirálhatta Batsányit az életrajzi közös vonás: száműzetésében átélt és Faludinak a jezsuita rend feloszlata utáni, önként vállalt teljes visszavonulásának – lélektani – hasonlósága.⁴⁸ Ezt erősítheti meg az az életrajzi tény, hogy Faludi az 1739–1740-es tanévben a linzi akadémián matematikát tanított, Batsányi bizonyára sokszor elsétált az iskola előtt. Másrészt esztétikai szempontból közel érezte

43 BATSÁNYI János *Prózai művei*, II, szerk. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai, 1961 (Batsányi János Összes Művei, 3), 55–113.

44 VOGEL, i. m., 195.

45 BATSÁNYI, i. m., II, 528–529.

46 *Uo.*, 529.

47 FALUDI Ferencz' versei, kiadta BATSÁNYI János, Pestenn, Petróczy Trattner János' betűivel és költségével, 1824. Az *Előbeszéd* után a *Mutató* következik. FALUDI versei: 1–132; *Toldalék*: 133–263. Vö. BATSÁNYI, i. m., II, 113–191.

48 „Melly igen mélyen érezte, 's melly keservesen megsiratta legyen utolsó öregségében a' mi jó Faludink egy olyan Szerzetnek feloszlata, tellyes elszéllyesztését, a' mellyben Ő majd egész életét töltötte [...] – azt ugyan akárki-is önként és igen könnyen elgondolhatta. De még inkább, még nyilvánban tapasztalhatta, s megítélheti ezt, az értelmes és érzékeny Olvasó ezen jeles nagy Poétának Vdik és Vidik pásztori költeményéből; akár mint itéllyen egyéberánt arról a híres Társaságról.” BATSÁNYI János, *Toldalék* = FALUDI Ferencz' versei, i. m., 139.

magához a költő világképét, akárcsak a fiatal pálos, Ányos Pál költészetét.⁴⁹ Leginkább azonban azért választhatta Batsányi Faludi műveit, hogy megmutassa a magyar irodalom hozzáértő közönségének: miként kell szöveget helyesen kiadni, milyen az igazi szövegkiadás. Egy sorozatot akart ezzel megindítani (*Poétai Gyűjtemény*), amely riválisa lett volna a Révai–Kazinczy-féle szövegkiadásoknak.

Batsányinak még Révainál is nagyobb gondokkal kellett szembenéznie, mert nem kapta meg a szombathelyi káptalani helytartótól a kéziratot.⁵⁰ Csak azért tudta kiadni a Faludi-kötetet, mert Bitnitz Lajos szombathelyi, ekkor már neves nyelvész és paptanár lemásoltatta neki. Négyesy ezt a kéziratot azonosította az MTA KIK Kézirattárában levő egyik kézirattal.⁵¹ Bitnitz előzőleg már megküldte a könyvtáros által talált különbségeket Révai kiadása és a Faludi-kézirat között (*Jegyzetek*), de ez nem volt elég Batsányinak.⁵² „A Bitnitz felügyelete alatt készült másolat 1822. jún. 13-án érkezett Linzbe, Batsányi legalább is ezt a dátumot jegyezte a kötetbe.”⁵³

Batsányi a Faludi-versek után következő *Toldalék* című értekezésében pontosan leírta a kéziratot. A hozzáértő olvasóknak így bizonyította, hogy az eredeti kézirat pontos másolata alapján dolgozott, s valóban még a „harmintzeggyre menő üres lapokat is” lemásoltatni kérte, és a francia verseket is, amelyeket nem értett, miért került a kötetbe, nem is Faludi versei, „Párizsban ismeretese”.⁵⁴

A VI. ecloga és *A' Pipáru*l szonett között Batsányi szerint nyolc üres lap van, a reprint kiadásból viszont azt láthatjuk, hogy csak négy üres lap következik az eclogák után,⁵⁵ ezt követi *A' Pipáru*l című vers.⁵⁶ Ki tévedett Batsányi vagy a neki másoló? Ez lenne a logikus kérdés. De a későbbi kéziratleírók, Toldy és Négyesy, valamint Sárközy Péter adatai és a kiadott kézirat között is különbséget kellett látnom.⁵⁷ Ezért fordultam a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtárhoz.

Már tanulmányom első részében említettem, így itt csak összefoglalom, hogy a reprint kiadás nem teljesen reprint, mert egyes üres lapok hiányoznak belőle! „A kézzel írott versesfüzetben »A pipáru« című vers előtt +2 cirádás keretű üres levél (4 oldal), utána pedig +3 cirádás keretű levél (6 oldal) ami nem került bele a kiadásba.”⁵⁸ Tehát

49 ÁNYOS Pálnak *munkái*, kiadta BATSÁNYI János, Bécs, 1798. – Vö. BATSÁNYI, *i. m.*, II, 110.

50 BATSÁNYI, *i. m.*, III, 569–582.

51 *Jegyzetek* = NÉGYESY, *i. m.*, 97–98.

52 BATSÁNYI János Bitnitz Lajoshoz, OSZK, Levelestár, 8. Ebben a levélben kért Batsányi „festett vagy írott képet” vagy akár „árnyékképet”. Rohoncon levő esetleg ott fellelhető munkái iránt is érdeklődött. Vö. GÉFIN Gyula, *Batsányi János és Bitnitz Lajos levelezése*, ItK, 42(1932), 68–70.

53 BATSÁNYI, *i. m.*, III, 570.

54 Batsányi János Bitnitz Lajoshoz (1822. máj. 16.), OSZK Levelestár, 5.

55 *Forgandó Szerentse*, *i. m.*

56 BATSÁNYI, *i. m.*, I, 155.

57 Toldy Ferenc 35 „beiratlan” lapról tud, számolásom szerint a reprint kiadásban valójában 21 lap üres. A Batsányi által megadott üres lapok száma mindkettő adattól eltér. Toldy szerint 131 lap az autográf kézirat terjedelme. Négyesy László szerint 61 „círádás keretű levélből [132 lap] áll, azonkívül a kötet tábláin belül még 1–1 sima fehér levél van...”. Sárközy Péter könyvében ezt olvashatjuk: „a reprint kiadás 61 círádás keretű nyomtatott lapból, 122 oldalból áll.”

58 Köszönettel tartozom a segítségért Káhl Eszternek.

összesen 10 cirádás keretű üres oldal maradt ki a reprint kiadásból! Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy Batsányi János hibátlanul írta le a verses füzetet.⁵⁹

Batsányi azt feltételezte, hogy Faludi verseinek egynegyed része, köztük két eclogája elveszett. Véleményem szerint ez a teória ahhoz kellett neki, hogy a kézirat be nem fejezettségét, s főként a kiadói szabadságát megalapozza. Meglehetősen nagy szabadságot hagy magának annak ellenére, hogy értekezésében váltig állítja a *Szombathelyi kézirat*hoz való hűségét – Révaival szemben.

Négyesy László nehezen érthető logikával nem veszi számba *A' Pipárul* című szonettet, ezért üresnek veszi az oldalt.⁶⁰ Ez a furcsa gondolat szerintem csak arra szolgál, hogy elfogadtassa Batsányi feltételezését: Faludi írhatott még eclogákat.

Batsányi valóban hűebb a versforma és a helyesírás tekintetében, mint Révai, de minden bizonygató állításával szemben nem igazán hű a *Szombathelyi Faludi-kézirat*hoz. Ezt jól mutatja, hogy kiadásában a Faludi-szonett címe: *A' Pipához* – míg Faludi kéziratában: *Olasz Sonetto Formára / A' Pipárul*. Batsányi a népies ragot polgári, klasszicista nyelvérzéke szerint formálta át, ráadásul a *Toldalékban* az olvasókat az utolsó versszak helytelenségéről, feleslegességéről igyekezett meggyőzni! Vagyis Batsányi kiadása „kritikai” kiadás is, a saját ízlése szerint jobbítja meg sokszor a szöveget, illetve az olvasónak értékelési, esztétikai szempontokat ad.

Batsányi kiadásában a 6. ének címe nem francia, mint Révai kiadásában, hanem olasz nyelvű: *Addio!*⁶¹ Batsányi felkiáltó jelet tesz a cím végére, ebben hű, de variációját jobbnak tartja, így címváltozata mégis különbözik Faludi utolsó kéziratától: „*À Dio!*”

Batsányi által kiadott Faludi-kötetben az *Erdő* című ének a tizenharmadik sorszámot kapja, tehát a kiadó átveszi Révai számozását. (A *Szombathelyi kéziratban* az *Erdő* a tizedik leírt szöveg.) Batsányi szerint nem kellett volna Révainak a versből kihagyott sok strófa miatt magyarázkodnia, mert a rövidebb változatban szebb a költemény és így van benne a *Szombathelyi kéziratban*.⁶² Később azonban hosszú esztétikai gondolatmenetben fejtegeti, hogy az *Erdő* egy strófája kimaradt a Faludi-kéziratról, pedig ez hozzá tartozik a vershez: „a' Szerző jobbításbeli világos szándéka ellen, tsak vígyázatlanságból hagyhatta-el”. Ezzel az érveléssel lélektani szempontból önmagának és az olvasónak is azt akarja bizonyítania, hogy tudósabb költő Faludinál és Révainál is.⁶³

Batsányi dicsérte az elsőségért és a szorgalmas munkájáért Révait, de ez csak udvarias felvezetés ahhoz, hogy hibáit felsorolhassa. Nem hiszi, hogy Révai az első kiadásában a *Szombathelyi kézirat*ot használta volna, esetleg egy másik, már elveszett kéziratot vett alapul. Batsányi szerint nem mindegy, hogy a költemények milyen sorrendben következnek, erre szerinte kiváló példa Horatius és Ovidius műveinek sorrendje. A klasszikus költőkre utalás – meglepő módon – arra jó érv számára, hogy 'racionálisan'

59 BATSÁNYI, i. m., III, 127.

60 NÉGYESY, i. m., 96–97. „[...] itt 10 üres levelet tartott fenn a költő, talán mert nem voltak még rendezve az ide szánt darabok, azonban a 10 levél közül az 5-iknek első oldalát beírta »A pipárul« cz. szonettel.” *Uo.*, 96.

61 Faludi *Szombathelyi kéziratában* az első ének helyén üres lapok találhatók, így nála ez az 5. szöveg.

62 BATSÁNYI, i. m., I, 150–151.

63 *Uo.*, 168–178.

átrendezze Faludi verseinek sorrendjét, vagyis teljesen átalakítsa az általa oly nagyon tisztelt szerző kéziratát! Batsányi önmagát tartja Horatiushoz, Ovidiushoz hasonlóan gondos költőnek, kiadónak, aki a nem kiadásra készült Faludi-kéziratban levő összevisszaságokat 'rendbe szedi'. Faludi – szerinte – elképzelés nélkül írogatta verseit: „majd minden leírás- és elrendezésbéli szorgalom 's kíváncsi figyelem és vigyázat nélkül; (a' melly rendtelenségről annak idejében már az első Kiadó-is emlékezett, jelelve egyszersmind, hogy a' pásztori verseket az Énekektől megkülönböztette, 's a' t)”.⁶⁴ Batsányi János szerint tehát a ráérős, nyugdíjas Faludi nem ért rá, vagy nem volt szerkesztői képessége elrendezni verseit, és a kiadónak kutya kötelességük ezt megtenni, ahogy azt már Révai is megtette. Így gondolták és így teszik ezt máig a *Szombathelyi kézirat*hoz hűségüket hangoztató kiadók.

Révaihoz hasonlóan tehát Batsányi is műfajok szerint csoportosította a költeményeket, de már négy részre osztotta a verseket: *Énekek; Pásztori versek; Elegyes versek; Szent énekek*. Ez a felosztás máig meghatározta a Faludi-kiadásokat, mert a vitathatatlan tekintélyű Toldy Ferenc is – Batsányira való hivatkozás nélkül – négy részre tagolta a költeményeket. Batsányi a pásztori verseket azért tehette a második helyre, mert az eclogákat tartotta legtovábbra.

Mezei Márta gondosan felsorolja Batsányi tudatos változtatásait – kivéve a verssorrendet és a műfajokra osztást.⁶⁵ Ezzel közvetve védi a Faludi-kiadásokat, és köztük saját kiadásának is alapelvét. Batsányi javításai szerintem azonban több helyen erőteljesebb „rontások” mint Révaié, vagyis a hűség hangoztatásával próbálta meg elfedni, hogy a klasszicista költészettani elveinek alárendelte a Faludi-kiadását.

Faludinak az első szombathelyi püspök, Szily János beiktatását üdvözlő költeményét (1777) is olvashatjuk a *Szombathelyi kézirat*ban, amelyről Dobri Márta joggal feltételezi, hogy „valószínűleg ajándéknak szánta, talán a püspökké szentelés alkalmára”.⁶⁶ Faludi végakarata lehetett, hogy a püspökség kapja meg a kéziratát. Ezt a nézetet erősíti meg, hogy a nagy erudícióval írt utolsó prózai művét, a *Téli éjszakák* kéziratát is a püspökség könyvtára őrizte, amíg Révai meg nem kapta, hogy előkészítse kiadásra. Mai napig nem tudjuk, hol lappang vagy hol tűnt el.⁶⁷ Igaz, a kéziratokat a nyomtatás után nem szokták megőrizni, de ez a kézirat nem Révai tulajdona volt. Vargha Balázs a Faludi-kiadásának utószavában így foglalta össze a novellagyűjtemény szöveg-hűségének problémáját:

Két, egymástól erősen eltérő szöveg áll előttünk: Révai Miklós 1787-ben megjelent kiadása és Kántz Sebestyén korábbi, 1784-ben készült kéziratosa. A kiadás teljes, a másolat azonban csak az első hármat és a nyolcadikat adja az „éjszakák” közül, egyszerűen negyediknek nyilvánítva a nyolcadikat. Révai kiadásának szövege értelmes, világos, jól tagolt; sajtóhiba is kevés akad benne. Egyetlen hibája a tökéletessége. A kiadás

64 Uo., 158. Vö. BATSÁNYI, i. m., III, 128–129.

65 MEZEI, i. m., 40–42.

66 *Forgandó Szerentse*, i. m., 5.

67 Uo., 7–8.

gondozója ugyanis belejavított Faludi művébe. Nemcsak egyes szavakat, mondatokat változtatott meg, hanem az egész szöveget hozzáigazította a maga nyelvészeti, helyesírási nézeteihez.⁶⁸

Toldy Ferenc szövegkiadása (1853)

Toldy Ferenc 1853-ban adta ki Faludi Ferenc prózai és költői műveit az „eredeti kéziratok és kiadások után”.⁶⁹ Toldy Ferenc a romantika legnagyobb magyar irodalomtudósa, a Kisfaludy Társaság igazgatója, Kazinczy Ferenc barátja és monográfusa volt. Toldy eléggé sommásan intézte el kedvelt barátját és eszményeit támadó Batsányi *Toldalékát*: „nem volt egyéb, mint egy nagy, szenvedélyes és részben epés invectiva az akkor harc-téren állott ujiskola ellen, iskolamesterhez inkább, mint szépészhez illő. A közönség a magát túl-élt tudós vállalatát hidegen fogadta, s így az sem Faludi hatását nem élesztette fel, sem folytatást nem ért.”⁷⁰

Toldy, aki egy évig az Egyetemi Könyvtár igazgatója is volt, elsőként említette a Faludi-versek kiadásának forrásául az Egyetemi Könyvtár kéziratát, amelybe a híres (ex)jezsuita, Kaprinai István saját kézzel írta be rendtársa, Faludi Ferenc 31 költeményét. Toldy bizonyára jól ismerte Kaprinai kézírását. Másodikként az Akadémiai Könyvtár kéziratát jelölte meg, harmadikként a *Szombathelyi kéziratot*, amelyet „Szenczy Ferenc püspök jóvoltából nyert ki”.⁷¹ Az irodalmi közéletet meghatározó tudós kiadó a könyve végén (*Néhány megjegyzés*) megadta az általa használt kézirati forrásokban található versek sorrendjét.⁷²

Toldy Ferenc a római számokkal jelzett bevezetője végén Faludi dunántúli nyelvjárásának hangtani, írásmódbeli sajátosságait sorolta fel. Majd megjegyezte, hogy Révai viszont a szóalakok egy részét „az irodalmi nyelvben közönségessé [általánossá] lett tiszai nyelvjáráshoz idomította”. Ha nem vesszük számba Toldynak Kazinczy iránti elkötelezettségét, akkor meglepetésként ér bennünket, hogy Toldy nyíltan vállalja a Révai-féle hangtani változtatások többségének megtartását. „Egyéb sajátosságait, mik a nyelv korára és Faludira nézve jellemzők vagy sajátágosak, híven megtartottam, vagy hol újabb kiadói tőle eltértek, visszaállítottam.”⁷³

Az irodalomtörténész így osztotta négy részre a kötetet: *Világi dalok*; *Vallásos énekek*; *Vegyes költemények*; *Pásztori költemények*. Ez a felosztás Batsányitól származik, Tol-

68 FALUDI Ferenc, *Fortuna szekerén okosan ül: Versek, Téli éjtszakák*, vál., kiad., bev. VARGHA Balázs, Bp., Szépirodalmi, 1985, 324.

69 *Faludi Ferenc minden munkái*, Eredeti kéziratok és kiadások után a szerző életrajzával, kiad. TOLDY Ferenc, Pest, 1853 (Nemzeti Könyvtár). – Egy évvel később TOLDY kiadta a verseket külön is: *Faludi Ferenc Versei*, Ötödik kiadás TOLDY Ferenc által, Pest, 1854. A szöveg ugyanaz, csak a tördelés más.

70 TOLDY Ferenc, *Faludi Ferenc élete = Faludi Ferenc minden munkái, i. m.*, XVIII. – Vö. SÁRKÖZY, *i. m.*, 143.

71 *Faludi Ferenc minden munkái, i. m.*, XIX–XX.

72 Uo., 939–940.

73 TOLDY, *Faludi Ferenc élete = uo.*, XX.

dy csak a részek más sorrendje mellett döntött.⁷⁴ A versek száma nála 44. Mindegyik verset számozza, akárcsak Révai, sőt az *Erdő* szövegébe belehelyezi a *Szombathelyi kézirat* és Révai által is kihagyott nyolc versszakot. Toldy Ferenc a kéziratos variánsok közül sokszor maga döntötte el, hogy melyik a helyes, a lap alján megcsillagozott megjegyzéseiben olvashatjuk érveléseit.

Toldy Ferenc sem vette igazán komolyan alapul a *Szombathelyi kézirat*ot, bár ezt írta a kézirattal kapcsolatban: „A versekben egészen e példányt követtem.”⁷⁵ Toldy becsülete legyen mondva, hogy a prózai munkákat és a verseket is tartalmazó kiadása végén levő *Néhány megjegyzésben* ezt a kiigazítást olvashatjuk:

Az Életrajz IX-dik cikkje 4. száma alatt az mondatik, hogy Faludi versei itt egészen a szerző sajátkezű példánya szerint adatnak. Ugy állt csakugyan az első szerkesztmény; de ismételt összehasonlítások azon meggyőződésre vezetvén, hogy más szövegek helyenként eltérései Faludi vagy előbbi, vagy utóbbi váriánsain alapúlva jobb olvasmányt nyújtanak, széptani tekintetből itt-ott csakugyan inkább az utóbbiakhoz tartottam magamat.⁷⁶

Toldy csak jegyzetben közölte Faludi paratextusait, amelyek sokszor a cím szerepében állnak. Különösen bántó ez az első eclogánál, mert azt a költő Fekete György grófnak, az ország új „bírájának” ajánlotta, így helyezte az eclogákat a narrator történelmi helyzetébe („Melibaeus neve alatt értsed a’ mondott Méltóságot”).⁷⁷

Toldy „Faludy jegyzetének” nevezte az első ecloga címe helyett álló paratextust.⁷⁸ Nem látta költészeti egységnek az eclogákat, valószínűleg azért, mert a korábbi kéziratokban csak négyet tartalmaztak. A VI. ecloga jegyzetében ezt írta: „Pán alatt a nagy Ganganelli, XIV. Kelemen pápa, értetik, kinek halála után VI. Pius emeltetett helyébe, 1775. Az egész ecloga a jezsuitáknak Kelemen általi eltöröltetésére vonatkozik.”⁷⁹ A „nagy Ganganelli, XIV. Kelemen” kifejezésből világos, hogy Toldy a jezsuitaellenes táborhoz tartozott.

74 Tévesnek tartom Sárközy Péter véleményét, aki szerint ez a négyes felosztás Toldy Ferenctől származik. Vö. SÁRKÖZY, i. m., 16–17. Toldy valószínűleg azért nem említette átvétele forrását, mert nem akarta Batsányi nevét pozitívan említeni.

75 TOLDY, *Faludi Ferenc élete = Faludi Ferenc minden munkái*, XX.

76 Uo., 939.

77 BATSÁNYI, i. m., 139. Batsányi János bár meglehetősen szabadon bánt a paratextusok közlésével, az első ecloga előtti ajánlást idézte. Az életrajzban felhívta az „értelmes és érzékeny” olvasó figyelmét, hogy Faludit mennyire bántotta a jezsuita rend eltörlése, és ezt költeményei közül leginkább az V. és VI. eclogából érezhetjük ki.

78 *Faludi Ferenc minden munkái*, i. m., 903.

79 Uo., 913.

Négyesy László szövegkiadása (1900)

Négyesy László, a századforduló és a két világháború közötti időszak egyik legkiválóbb filológusa 1900-ban adta ki Faludi Ferenc verseit.⁸⁰ *Faludi Ferencz* című bevezetőjében hálás köszönetet mondott Hidasy Kornél szombathelyi püspök úrnak, aki megküldte könyvtárának kéziratát, „s ezzel lehetővé tette a versek szövegének kritikailag pontos kiadását”.⁸¹ Négyesy a *Jegyzetek*ben elismerte mind Révai mind Batsányi érdemeit, és tárgyilagosan utalt hibáikra.⁸² Négyesy átvette a Toldy-féle felosztást, amelyet jobbnak tartott mint Batsányiét, sőt szerinte Faludiénál is helyesebb.⁸³

Kovács Sándor Iván az első, aki a kiadás szerkesztését nem tartotta megfelelőnek, a Zrínyi-kötet szerkezete alapján bírálta Négyesy kiadását:

Faludi utolsó kéziratossorfüzete 1777 és 1779 között készült: világi dalokkal kezdődik, alkalmi és vegyes költeményekkel, eclogákkal folytatódik, és vallásos énekekkel fejeződik be. Ezt a szombathelyi »textológiai testamentumot« azonban 1900. évi kritikai igényű kiadásában Négyesy László nem követte híven; ő a vallásos énekeket világi és alkalmi darabok közé tette. Pedig Zrínyi Feszület-himnusza is lírai versei végére került (a *Peroratio* már a *Syrena*-kötet lezárása), Faludi mintha ebben is őt venné mintául.⁸⁴

Négyesy nem számozta meg a verseket, ebben a tekintetben először hű a *Szombathelyi kézirathoz*. A korábbi kiadások a számozással is meg akarták alapozni az általuk helyesnek tartott, megszerkesztett verssorrendet. Négyesy viszont „újdonságként” megszámoztatta a strófákat, pedig ezt se Révai, se Toldy nem tette, természetesen Faludi sem. A nagy kezdőbetűs szavak írásában sem hű a kézirathoz, a régies betűk átírásához pedig nem ad eligazítást. Ha nem tartott egy variációt tollhibának a *Szombathelyi kéziratban*, akkor viszont visszaállította az *ultima manus* (utolsó kéz) elvének megfelelően a szóalakot. Minden vershez tartozik jegyzet, amelyben megadja a megbízhatónak tartott kéziratokban fellelhető variációkat, és érvel a *Szombathelyi kéziratban* szereplő szavak meghagyása, illetve néhányszor a korrekció mellett.⁸⁵ Így az *Erdő* című versből kihagyta a Batsányi által betoldott strófát, és természetesen a Toldy Ferenc által bevett nyolc szakaszt.

80 *Faludi Ferenc versei*, kiad., jegyz. NÉGYESY László, Bp., Franklin-Társulat, 1900 (Olcsó Könyvtár); *Faludi Ferenc: 1–14; Faludi Ferenc költeményei: 17–94; Jegyzetek. Faludi verseinek eredeti kéziratai, másolatai, kiadásai: 95–122; Jegyzetek egyes versekhez: 123–174; Függelék: 174–179.* – Mikes Kelemen *Törökországi levelei* után következik Beöthy Zsolt tanulmánya *Mikes leveleskönyve* címmel, majd Négyesy Faludi-kiadása, végezetül Radó Antal szöveggondozásában három Faludi-elbeszélést olvashatunk a *Téli éjtszakákból*. (A kis alakú könyv mindegyik fő részét új számozással kezdi.)

81 *Uo.*, 14. – Hidasy Kornél szombathelyi püspök helyeztette át a szemináriumból a püspökségre a könyvtárat, amelynek már nagyobb termekre volt szüksége.

82 NÉGYESY, *i. m.*, 95–122.

83 NÉGYESY, *i. m.*, 120. – Négyesy a *Jegyzetek*ben leírja, hogy a *Szombathelyi kézirat*ról Batsányi és Toldy is készítettett egy nagyon gondos másolatot, mindkettő az MTA kéziratárában található.

84 KOVÁCS SÁNDOR Iván, *Faludi Ferenc (1704–1779) = Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból*, II, *Barokk és késő-barokk rokokó*, szerk. KOVÁCS SÁNDOR Iván, Bp., Osiris, 2000, 804.

85 *Jegyzetek egyes versekhez* = NÉGYESY, *i. m.*, 123–174.

A *Szent Emidhez* című költeményt, amely az *Szombathelyi kéziratban* az utolsó szöveg, vagyis kiemelt helyen található, Négyesy a *Második könyv* utolsó versének tette. Jellemző módon ennek a költeménynek végső versszakában meghagyta a *szószóllunk* alakot, amelyet Batsányi mérgesen átjavított („Hogy ezt így közre nem ereszthetem, kiki láttya. »Szószóllunk«, nem magyar szó; annyival-is inkább nem versbe, nem énekbe való. Ezt tehát szükségképpen meg kellett változtatnom...”). A Linzben élő, elviekben hűségre törekvő Batsányinak a rímelés miatt viszont további sorvégi szavakat kellett megváltoztatnia. Négyesy László bátran vállalta a *Szombathelyi kézirat* ragját, Faludi különös népiességét.⁸⁶ (Ferenczi, aki magát oly hűnek vallja, mint lehet, de valójában nem olyan hű. Ezt bizonyítja, hogy Batsányihoz hasonlóan *szószóllónk* alakra javítja ki, illetve rontja Faludi eredeti szóalakját.)

Találunk ellenpéldát is ebben a versben. Négyesy tollhibának véli a *Szent Emidhez* utolsó szavát, ezért kijavítja. Az eredeti Faludi-kéziratban ez olvasható: „Enyhítsd Urunk haragját / Távoztasd haragját.” Az Egyetemi Könyvtár Kaprinai-kézirata és az OSZK F1. kézirat is a megismételt *haragját* szó helyett a második tagmondatban az *ostorát* szót hozza. A korábbi kiadások is ezt vélik a helyes variánsnak. Ha elfogadjuk azt a filológiai elvet, hogy a nehezebb olvasatot kell helyesnek tartani, akkor jobban elgondolkodunk a kétszer megismételt, az eposzokra oly jellemző *harag* szó értelmén. Ha Zrínyi eposzáinak és kötetének hatását komolyan vesszük, akkor a *harag* kétszeri emlegetése érthető, értelmezhető. Ahogy Zrínyi bán imádkozott Isten haragjának elmúlásáért a kötet elején, úgy imádkozik az Úrhoz Faludi fokozó igékkel („enyhítsd”, „távoztasd”) kötete utolsó soraiban, hogy megszűnjék az Úr haragjának következménye: a földrengés, a tenger „felforrása” (V. ecloga), a fölfordulás, a hontalanság, a remeteség. Erre vágyódnak a pásztorok a VI. eclogában, vagyis olyan isteni és pápai segítségre, amely révén visszaállhat a (jezsuita) rend, amelyet atyjuknak és lelki békéjük zálogának tartanak. De közvetve mindenki erre vágyódik, akit valamilyen tragédia ér.

A *Jegyzetekben* a verseket számba vevő mondataiból látszik, hogy Négyesyben sem merült fel a kötetkompozíció gondolata:

Az üres levelek után következik a kötet négy vallásos éneke, s végül is maradt két üres levél. Az egész kötetben 35 magyar költemény szövegét találjuk; azonkívül négy kis francia versét, melyekkel egy-egy vers után a lap alján felmaradt üres helyek vannak betöltve. E francia versek azonban nem Faluditól valók; hogy miért írta a maga versei közé Faludi ez idegen gnómákat? arra alig felelhetünk mással, mint hogy az üres helyek betöltésére alkalmasaknak látta e versikéket, melyek úgyis tetszettek neki. Batsányi ebből is következteti, hogy a kötet nem volt nyomtatásra szerkesztve.⁸⁷

86 A Négyesy-kiadást alapul vevő Vargha Balázs ezzel szemben *szószóllónk* alakot hoz. Vö. FALUDI, *Fortuna szekerén...*, i. m., 100. Mezei Márta viszont, aki szintén a Négyesy-kiadást veszi alapul, meghagyja a kézirat változatát: *szószóllunk*. Vö. Amadé László és Faludi Ferenc versei, szerk., utószó MEZEI Márta, Bp., Unikornis, 1996 (A Magyar Költészet Kincsestára, 42), 186.

87 NÉGYESY, i. m., 96.

Ha kötetkompozícióban gondolkodunk, akkor észrevehetjük, hogy a francia szövegek jól illeszkednek a kontextushoz, vagyis az előttük vagy az utánuk levő versekhez, így öntükröző szerepük lehet.

Négyesy kiadását a szakirodalommal és önmaga állításával szemben nem tartom kritikai kiadásnak vagy ahhoz közelítő értékűnek. A műfaji felosztás lényeges eltér Faludi végső kéziratától, akaratótól. Nem jelölte az üres lapok és a *Szombathelyi kézirat*ban általa kihagyottnak tartott költemények feltételezett helyét sem. Apróság, de Négyesy pontot tett minden cím után, ebben viszont Batsányit és az általa autográfának vélt OSZK-beli Faludi-kéziratot (OSZK F1.) utánozta.

Ferenczi Zoltán kiadása (1904)

Ferenczi Zoltán négy évvel később 1904-ben adta ki Faludi verseit Remekírók Képes Könyvtára sorozatban.⁸⁸ *Faludi Ferenc* című bevezetésében a költő életrajzát részletezi Révai első kiadása, vagyis Paintner Mihály alapján. A kiadások sorában kiemeli Négyesy Lászlót, aki „a lehető legnagyobb gonddal” rendezte sajtó alá Faludi verseit.⁸⁹ Saját kiadását még inkább hűnek tartja: „oly hű mint csak lehet”. Ezen azt érti, hogy Faludi helyesírását, központosását is szigorúan követi, és csak ott egészíti ki, ahol Faludi öregségében elhagyta a központosítást. Ferenczi vállalta, hogy a régies írásképp *tz* és *ts* betűket a mai *c* vagy *cs* írásmóddal cserélte fel. Ezután viszont megideologizálta a jószándékú hűtlenségét: „nem követtük ott, hol sürgősen nagybetűt ír s kijavítottuk, hol elhagyja a kettős mássalhangzókat vagy rövid magánhangzót használ a hosszú helyett”.

Ha Csokonai vagy Ady nem írt „szükségtenül nagybetűt”, akkor miért tette volna Faludi? A kiadók a költeményekben levő nagybetűs szavak eltüntetésével a szavak jelentéstöbbletét, szövegösszefüggésekre való rámutatását is eltüntetik. Faludi dunántúli nyelvéhez tartozik a rövid magánhangzók használata, az igazi hűséghez a magánhangzók írásmódjának megtartása is hozzátartozik. A Kazinczy előtti helyesírás még nem tüntette el a nyelvjárások helyesírását. A „hű” kiadó se tegye. Ferenczi is négy részre tagolja a műveket: világi énekek, vallásos énekek, alkalmi versek, pásztorénekek – valójában tehát a korábbi kiadókhoz hűséges.

Franz Probst kétnyelvű, burgenlandi kiadása (1979)⁹⁰

Német nyelvű utószavában Franz Probst a nyugat-magyarországi és burgenlandi területnek kultúrtörténeti háttérét festi meg a barokk korig és a felvilágosodás kezdetéig.

88 *A Régi Magyar Költészet II: Faludi – Gvadányi – Virág*, kiad., bev., FERENCZI Zoltán. Bp., 1904 (Remekírók Képes Könyvtára, 24).

89 *Uo.*, 12.

90 Franz FALUDI, *Gedichte, ungarisch/deutsch*, Burgenländischer PEN-Club megbízásából kiad., utószó Franz PROBST, Eisenstadt, 1979. Karl Semmelweis nyersfordítása alapján fordították Anni PIRCH, Josef DIRNBECK, Rüdiger HAUCK, Eugen MAYER, H. St. MILLETICH és Erwald PICHLER.

Faludi életrajzát és műveit belehelyezi a késő barokk világába, s költészetét tarja a legnagyobb írói teljesítményének. Ez a kiadás az első, amelyben német nyelven is olvashatók a költeményei. Franz Probst a korábbi kiadók közül Révai Miklóst és Toldy Ferencet említi meg, s alapvetően az utóbbi kiadását vette alapul. A szakirodalomban nem olvashatunk erről a kétnyelvű kiadásról, pedig megérdemelné a figyelmet. Faludinak azonban nem minden versét tartalmazza ez a kötet, a szerkesztő néhányat kihagyott.

Vargha Balázs (1985) és Mezei Márta (1996) kiadása

Vargha Balázs és Mezei Márta egyaránt Négyesy László kiadását vette alapul, s műfajok szerint négy könyvre osztva jelentették meg a Faludi-verseket.

Vargha Balázs a több részből álló bevezetésében a rövid életrajz után kiváló verstani útmutatót ad az olvasóknak. Külön érdeme a kötetnek a Faludi stílusáról, szépirodalmi voltáról, irodalmi sorsáról szóló, tanulmánynak beillő fejezetek, amelyekből többek között azt is megtudhatjuk, hogy a nyelvújító Faludi mely szavainkat használta először.

Vargha Balázs élvezetesen mutatja be Faludi hatását a következő nemzedékekre. A költő nyelvezetében fellelhető népi hatásról és az eclogákról is szemléletesen értekezik. A legpóriásabb részletnél megjegyzi: „Ferenczi Zoltán meg se merte érteni”.⁹¹ Vargha a versek után a *Téli éjtszakákat* is kiadta. A bevezetőben a novellákban feltűnő hiedelmek, „ördögösség” kérdéseiről, az utószóban pedig arról gondolkodott el, hogy mi lehetett az eredeti kézirat és a Révai-féle kiadás közötti különbség. Mind Varga, mind Mezei a felvették kiadásukba a Gálos Rezső által Faludi-versnek vélt *Tavaszi üdő* című költeményt. Szelestei N. László azonban tisztázta, hogy a jezsuita Bíró István költeménye.⁹²

Mezei Márta *A Magyar Költészet Kincstára* című, igényes megjelenésű sorozatban jelentette meg Amadé László és Faludi Ferenc költeményeit 1996-ban.⁹³ Rövid utószavában kiadási elvként megjegyezte, hogy a szövegekben a helyesírási következetlenségeket „a Faludinál kedvelt mélyhangúságot”, a „következetlen lágyítást” és a mai helyesírástól eltérő mássalhangzó kettőzéseket is mindig meghagyta.

Nemrég kísérletet tettem a *Szombathelyi kéziratnak* kötetkompozícióként való értelmezésére.⁹⁴ Öt emelkedő stációra osztom a Faludi-kötetet, belső elrendezési elvet keresve. Az első stáció a világ színpada, a második erkölcsi példaképek felvonultatása; a harmadik megálló a felfelé tartó úton a hat ekloga színtere. Ezt rokokó „eposz”-nak is merném nevezni. A VI. ecloga a föltámadás reményének megfogalmazása: „A’ kegyes és jó Pán Élte Életemnek.” A negyedik stáció *’A Pipáru* című költemény, amely után sok üres lap található a kéziratban. A halandóság allegóriájává válik a pipafüst. Az utolsó,

91 FALUDI, *Fortuna szekerén...*, i. m., 22.

92 GÁLOS Rezső, *Faludi Ferenc egy kiadatlan költeménye*, ItK, 47(1937), 297–299; SZELESTEI N. László, *Egy Faludi Ferencnek tulajdonított vers szerzője: Bíró István*, ItK, 102(1998), 534–535.

93 Amadé László..., i. m.

94 BORIÁN Előd, *Emelkedő stációk: Faludi Ferenc A’ Feszülethez című versének kontextuális értelmezése*, Pannonhalmi Szemle, 14(2016)/3, 85–93.

az ötödik stáció az igaz hit világába vezet, amely megtisztít szenvedélyeinktől. A *Szombathelyi kézirat*ban csak négy vallásos vers tartozik ehhez a legmagasabb lépcsőfokhoz.

Elnézést kérve az önismétlésért, összegzésként a Faludi-kéziratokról szóló tanulmányom bevezetését idézem: „Az utókor hálával tartozik a jezsuita Faludi Ferenc (1704–1779) verseit szerető összes szerkesztőnek, kiadónak nagy munkájukért, mert lehetővé tették, hogy ma is olvashassuk költeményeit. Szent keresztjük volt a nehezen elérhető, eltérő szövegű Faludi-kéziratok alapján a Faludi-kötet kiadása. Egyúttal azonban Faludi végső akaratának hordozandó keresztje lett. [...] Bátorságot veszek alaptézisem megfogalmazására: a Faludi-kötet kiadása a kezdettől klasszicista tévúton jár, és eltér a szerző által – élete vége felé – megtervezett kötettől.”